

Восьмий блок проблем стосується питання про те, який характер мали б носити правові норми, що будуть виписані в ЕКЗ? Чи це мали б бути імперативні норми, які тягнуть за собою санкції, покарання, як це має місце в національному праві? Чи норми ЕКЗ мали б мати рекомендаційний характер? Але тоді ніколи не будуть виконуватися вимоги ЕКЗ!

Екологія, природа, довкілля мають бути головним, першим; економіка, політика є наступним, похідним! "Глобалізм" повинен проявлятися, у першу чергу, в екологічному аспекті.

Сьогодні на порі глобальна програма сталого розвитку. І вона випереджає ідеї ЕКЗ. Але ЕКЗ – неминучий, об'єктивний етап розвитку цивілізації. Все більше людей на планеті проникаються ідеями В. Вернадського, піднімаються до рівня усвідомлення цілісності та єдності людства та його нерозривного зв'язку з усіма "живими" та "неживими" на Землі. ЕКЗ – це і передумова, і провісник майбутньої Конституції планети Земля. Бо принципи та ідеї ЕКЗ і КЗ виростають із самої людської душі, з душі всього людства.

Проф. Ю.Ю. Туніця, д-р екон. наук – УкрДЛТУ

СУТНІСТЬ ІДЕЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ ЗЕМЛІ ТА ЇЇ ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

На підставі аналізу причин глобальної екологічної кризи, опрацювання наукової літератури та матеріалів Конференції ООН з довкілля і розвитку "Ріо-92" розкрито сутність ідеї створення Екологічної Конституції Землі як необхідного правового акта екологічної безпеки і сталого розвитку цивілізації та обґрунтовано її основні концептуальні засади.

Yu.Yu. Tynytsia – USUFWT

The substance of Idea of Earth Ecological Constitution and its Basic Conceptual Fundamentals

On the basis of analysis of reasons for global ecological crisis, elaborating of scientific literature and proceedings of UN Conference on environment and development "Rio-92" the substance of idea for creation of Earth Ecological Constitution is presented as a necessary legal act of ecological security and sustainable development of civilization and its conceptual fundamentals are substantiated.

Наприкінці ХХ століття людство усвідомило, що здорове суспільство та ефективна економіка неможливі в умовах екологічної кризи – тотального погіршення якості природного довкілля, його деградації та виснаження природних ресурсів.

Розпочався світовий рух, спрямований на досягнення сталого розвитку. Причому загальновизнаним став постулат про те, що природне довкілля, екологічні вимоги і соціально-економічний розвиток не можна розглядати ізольовано. Держави повинні будувати свою політику і приймати свої рішення таким чином, щоб вони враховували екологічні наслідки соціально-економічного розвитку, його вплив на довкілля і навпаки.

Цілком очевидно, що реальний успіх на цьому шляху можливий лише за умови обов'язкової участі широких верств населення та урядів у реалізації прийнятих Конференцією ООН "Ріо-92" положень "Порядку денного на ХХІ століття", які передбачають взаємоузгоджений підхід до вирішення комплексних проблем економіки й довкілля не лише на національному, але й загальнопланетарному рівнях. Для імплементації такого підходу, на наш погляд, важливо опрацювати і прийняти глобальний правовий акт обов'язкової юридичної сили *jus cogens* – Екологічну Конституцію Землі (ЕКЗ), а також привести національне законодавство та багатосторонні й двосторонні міжнародні угоди в галузі захисту довкілля у відповідність з вимогами ЕКЗ. Без цього неможливо перейти на шлях сталого розвитку.

Незважаючи на те, що програму дій "Порядок денний на ХХІ століття" було прийнято на основі спільної згоди 179 країн світу, і що ця програма всевітнього співробітництва спрямована на збалансоване досягнення принаймні чотирьох життєво важливих цілей, а саме: високої якості природного довкілля, здоров'я людей, подолання бідності та створення ефективної економіки для всіх народів світу, – вона до цього часу виконується незадовільно. Мусимо глибоко замислитися над тим, чому так важко здійснюється реалізація рішень "Ріо-92", які були прийняті на основі консенсусу майже всіх країн світу.

Логічно допустити, що головною причиною тут є, очевидно, юридично необов'язковий (рекомендаційний) характер документів "Ріо-92". Можна впевнено стверджувати, що Ріо-процес гальмуватиметься і надалі, якщо його засадничі документи не набудуть більшої юридичної ваги, іншими словами, якщо вони не будуть перекладені на юридичну мову. Саме це підтверджує необхідність розроблення на базі рішень Конференції "Ріо-92" та інших міжнародно визнаних документів у галузі довкілля й розвитку глобального правового акта – Екологічної Конституції Землі.

Вважаємо, що лише із створенням ЕКЗ та органів контролю за дотриманням її норм можна буде сподіватися, що прагнення людства до сталого розвитку на основі поєднання економічних інтересів з екологічними імперативами поступово реалізуватиметься у конкретних справах. На всіх щаблях ієрархії управління економічною діяльністю відбуватимуться давно очікувані радикальні зміни.

Чим швидше людство прийде до усвідомлення необхідності створення Екологічної Конституції Землі – основного закону виживання і сталого розвитку цивілізації, тим більше воно матиме шансів на відвернення катастрофічних екологічних загроз і тим сильнішими будуть сподівання спроможності захистити єдину екосистему Землі і зберегти на планеті життя.

Ідея ЕКЗ виникла у 1992 році, напередодні Конференції ООН з довкілля і розвитку "Ріо-92". Вона була запропонована для дискусії на конференції з проблем федералізму, яка відбувалася у квітні 1992 року в університеті Гофстра у Нью-Йорку автором цих рядків та доктором юридичних наук, професором М.В. Костицьким (нині суддя Конституційного Суду України). Трохи згодом до її опрацювання активно долучилися доцент Львівського національного університету ім. Івана Франка, кандидат економічних наук Т.Ю. Ту-

ниці і старші наукові співробітники Б.А. Невелюк та С.Н. Краєвський. Сьогодні коло науковців та політичних діячів, які роблять свій внесок в опрацювання концептуальних засад та популяризації ідеї ЕКЗ, розширилося. Серед них вітчизняні вчені – академіки НАН України М.А. Голубець, Ю.М. Пахомов і Ю.С. Шемшученко, професори В.А. Василенко, О.І. Шаблій, зарубіжні вчені – Дітер Бломенвіц, Норберт Вебер (ФРН), Герт Ван Хорік (Бельгія), Джорджіо Андріані (Італія), Богдан Футей, Джеймс Хіккі (США).

Сама ідея ЕКЗ складається з двох частин – писаного Акта (законотворчий аспект) і створення міжнародних органів контролю за дотриманням його норм (інституційний аспект).

Вперше офіційне проголошення ідеї зробив Президент України Леонід Кучма. На XIX спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН, присвяченій всебічному огляду та оцінці ходу здійснення "Порядку денного на XXI століття", Президент України заявив: "Наша сесія засвідчує: людство на порозі третього тисячоліття сповнене розуміння біосферних масштабів своєї діяльності. Понад сімдесят років тому наш великий співвітчизник, родоначальник науки про біосферу Землі Володимир Вернадський сказав: людство стає потужною геологічною силою. І перед ним, перед його думкою і працею постає питання про перебудову біосфери в інтересах людства як єдиного цілого, що вільно мислить.

Ми надто довго йшли до усвідомлення цієї істини. Майбутнє наших дітей залежить від здатності її розуміти, а насамперед – діяти адекватно.

Тому вже сьогодні слід починати розробку глобального міжнародно-правового акта, покликаного гарантувати екологічну безпеку всіх країн світу. Такого акта, який визначав би допустимі норми екологічної поведінки усіх держав в інтересах виживання й процвітання цивілізації у XXI столітті." [1]

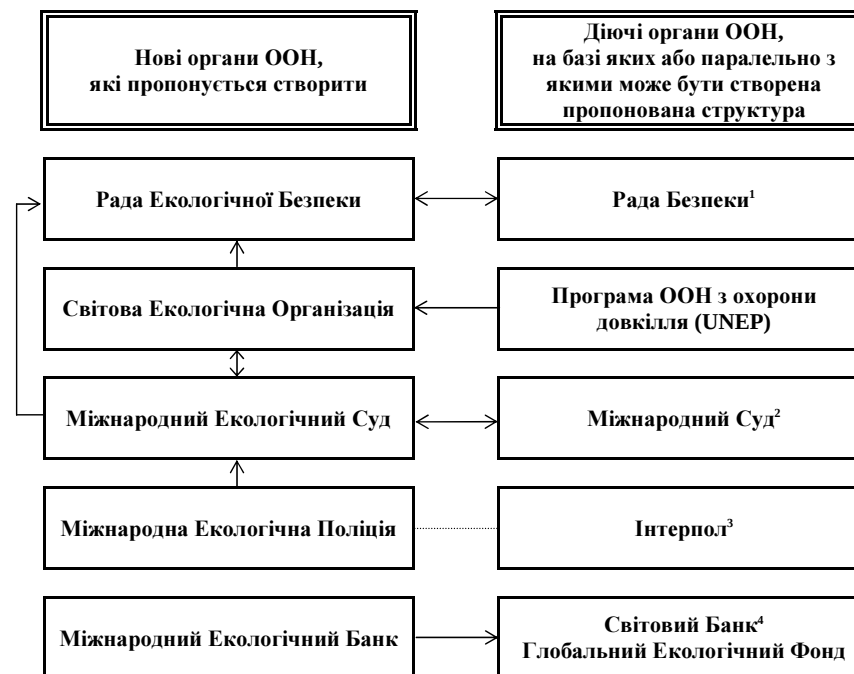
Другу, інституційну частину ідеї, Президент України проголосив у своєму Зверненні з нагоди закриття Чорнобильської атомної електростанції 15 грудня 2000 року.

Зокрема він сказав: "Сьогодні я хочу повернутися до ідеї, яку проголосив у 1997 році на сесії Генеральної Асамблеї ООН – про створення Ради Екологічної Безпеки Об'єднаних Націй, Міжнародного Екологічного Суду та Міжнародного Екологічного банку. Вважаю, що настав час перевести цю пропозицію на практичну основу. Це дало б можливість діяти разом, узгоджено і скоординовано, концентруючи кошти і ресурси там, де окремі країни неспроможні самотійно долати наслідки стихійних та техногенних лих" [2].

ЕКЗ має бути документом правового регулювання не лише природоохоронної діяльності, а й економічної поведінки людей загалом. Тому вона повинна відображати вимоги нового критерію доцільності виробничої діяльності – критерію еколого-економічної ефективності. Підкріплена документом обов'язкової юридичної сили, орієнтація ділової активності на критерій еколого-економічної ефективності виробництва матеріальних благ, дасть змогу оптимізувати процеси використання, охорони й відтворення ресурсів та природного довкілля, перейти на шлях сталого розвитку. Саме цей постулат лежить в основі ідеї ЕКЗ.

Метою ЕКЗ є створення основного правового закону екологічної безпеки, сталого розвитку і виживання цивілізації в єдиній екосистемі Землі, включаючи навколоземний космічний простір до висоти орбіт польотів штучних супутників Землі. Тобто, це – міжнародний правовий акт екологічної безпеки планети і сталого розвитку суспільства, який повинен визначати допустимі норми економічної діяльності держав стосовно єдиної (регіональної і глобальної) екосистеми Землі з метою її раціонального використання в інтересах нинішнього покоління і збереження для майбутніх поколінь.

Схема реформування органів ООН з метою реалізації положень Екологічної Конституції Землі

ЕКЗ повинна передбачати створення органів контролю за дотриманням визнаних норм економічної діяльності національних і міжнародних виробничих структур. Такими органами могли б стати: Рада Екологічної Безпеки і Сталого Розвитку або Світова Екологічна Організація; Міжнародна Екологічна Поліція, Міжнародний Екологічний Суд чи якісь інші правоохоронні органи; Міжнародний Екологічний Банк або Глобальний Екологічний Фонд, а також інші взаємопов'язані в єдину систему, підпорядковану єдиній меті ін-

¹ Можливий простіший варіант: замість створення РЕБ офіційне віднесення її функцій до РБ ООН.

² Можливий простіший варіант: функції Екологічного суду офіційно віднести до компетенції Міжнародного Суду ООН.

³ Інтерпол не відноситься до структур ООН.

⁴ Можливий простіший варіант: функції МEB офіційно делегувати Світовому Банку.

ституції, що забезпечують діяльність, спрямовану на підтримку принципів сталого розвитку (див. схему).

Наведена схема тісно корелює зі спільною заявою ("Глобальна ініціатива для сталого розвитку") Німеччини, Бразилії, Сінгапуру та Південної Африки, зробленою ними на 19-й спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН 23 червня 1997 р.

У цій спільній заяві чотирьох країн з різних континентів було сказано: "Ми, голови держав і урядів Бразилії, Німеччини, Сінгапуру та Південної Африки вирішили оприлюднити цю спільну ініціативу як внесок у роботу спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН. За п'ять років, що минули від часу зустрічі у верхах у Ріо-де-Жанейро досягнуто значного поступу, але ще багато залишилося не зробленим. Шкода, яка завдається довкіллю, і далі негативно впливає на життя мільйонів людей у всіх частинах світу. Нагрівання атмосфери Землі, втрата біологічного різноманіття, утворення пустель, вирубування лісів, кризові ситуації в багатьох наших містах нагадують нам кожного дня про виклик, перед яким ми стоїмо. Нестабільні споживацькі та виробничі зразки, як і колись, є головними причинами шкоди для довкілля у всьому світі. Тому немає жодної підстави бути самовдоволеними чи безтурботно святкувати. Але і немає приводу для песимізму. Ми повинні скористатися нагодою і згадати атмосферу "Ріо-92", скріпити наші зобов'язання і підсилити наші намагання у справі збереження Всесвіту і тривалого розвитку.

Всі держави повинні співпрацювати, щоб захистити Екосистему Землі і створити міжнародне економічне середовище, яке б сприяло реалізації "Порядку денного на XXI століття". Державам випадає при цьому спільна, але різна відповідальність. Індустріальні країни на основі своїх економічних і технологічних ресурсів повинні здійснювати свою політику з особливою відповідальністю за вирішення глобальних проблем.

Для реалізації вимог "Порядку денного на XXI століття" потрібно мати достатньо фінансів як і з джерел окремих країн, так і з міжнародних фондів. Це передбачає посилену двосторонню і багатосторонню співпрацю, охоплюючи технологічний трансфер та приватні інвестиції...

ООН, як справді універсальній міжнародній організації, належить у наших намаганнях важлива роль: задовольнити подвійну вимогу – сталий розвиток і захист довкілля. Статут ООН повинен бути змінений таким чином, щоб сталий розвиток і захист довкілля були визнані як дві нові цілі ООН (*підкреслено нами – Ю.Т.*).

На короткому етапі екологічна програма ООН повинна бути реформована і посилена в такий спосіб, щоб вона змогла взяти на себе функцію міжнародної "екологічної совісті". У середні терміни потрібно зосередити увагу на заснуванні глобальної Верховної організації ООН з питань довкілля (*підкреслено нами – Ю.Т.*), яка б опиралася на програму екологічного захисту довкілля, як на один із своїх основних стовпів" [3].

Таким чином, вченими та політиками різних країн вносяться пропозиції про необхідність реформування органів ООН з метою посилення впливу цієї авторитетної міжнародної організації на вирішення проблеми збережен-

ня єдиної Екосистеми Землі та імплементацію принципу сталого розвитку у всіх країнах світу. У згаданій вище спільній заяві "Глобальна ініціатива для сталого розвитку" прозвучала пропозиція про трансформацію Програми ООН з охорони довкілля (UNEP) у Світову Екологічну Організацію.

Подібні думки висловлюють також окремі вчені, зокрема, вітчизняні. Наприклад, М.А. Голубець вважає за необхідне для вирішення проблеми збереження екологічного потенціалу та забезпечення сталого розвитку на планеті, створення "Міжнародного органу керування соціосферними процесами" з наданням такому органу найвищих повноважень і необхідних засобів сприяння сталому розвитку та вжиття цим органом санкцій у тих випадках, коли порушуються міжнародні екологічні норми [5].

За 55 років функціонування ООН у світі відбулися радикальні зміни глобальних проблем та інтересів. Головний акцент переміщається з військової і політичної безпеки на екологічну та економічну безпеку держав. Військово-політична конфронтація посувається на задній план порівняно з еколого-економічною безпекою як окремих держав, так і планети в цілому. Основними функціями ООН повинні б стати в цих нових умовах – консолідаційна та регуляційна.

У зв'язку з цим, можливо, настане час скликати Генеральну Конференцію держав – членів ООН з перегляду Статуту ООН, оскільки сама Організація Об'єднаних Націй потребуватиме радикального реформування для виконання нею функцій координатора і регулятора дій щодо дотримання вимог ЕКЗ і забезпечення сталого розвитку на глобальному, регіональному і локальному (національному) рівнях. Інакше ООН втрачатиме свій високий світовий авторитет і не відіграватиме призначеної їй ролі.

У XX столітті людство вже підійшло до виснаження природних ресурсів і непомірного забруднення природного життєвого довкілля внаслідок своєї економічної діяльності. Це означає необхідність радикальних змін у технології та організації виробничо-господарської діяльності. Такі зміни продиктовані новим екологічним імперативом. Щоб досягти необхідних змін і покращити еколого-економічну ситуацію як на глобальному, так і національному рівнях, потрібні передусім радикальні зміни економічної поведінки людей, їх ментальності і психології, зміни економічного способу мислення, притаманного XX століттю. Цього не можна досягнути без прийняття Екологічної Конституції Землі.

Якщо ми дійсно усвідомили істину нашого великого співвітчизника В. Вернадського, що людський розум і керована ним праця у XX столітті стали "потужною геологічною силою", то на початку XXI століття мусимо усвідомити необхідність найшвидше спрямувати цю інтелектуальну силу на порятунок Землі від екологічної загрози, на створення глобального "рятувального пояса" – Екологічної Конституції Землі.

Взагалі, людина, як пише М.А. Голубець, "завдяки своєму інтелектові стає не лише організатором глобальної надсистеми – соціосфери, але й найпотужнішим руйнівником базової, функціонально незамінної її підсистеми – біосфери, і при цьому всьому має взяти на себе повну відповідальність за

наслідки своєї деструктивної діяльності на Землі, а також функції регулятора і проектувальника геосоціосистем (і соціосфери) майбутнього. І все це відбулося, порівняно з тривалістю еволюції біосфери, за надзвичайно короткий проміжок часу.

За такої унікальної ситуації немає нічого дивного, що аж тоді, коли виробнича діяльність людства поширилася за межі біосфери і почала загрожувати існуванню вищих життєвих форм на Землі та деградацією умов існування самої людини, остання усвідомила потребу порятунку – розумного керування соціосферними процесами. Тому й механізми саморегуляції в геосоціосистемах загалом знаходяться лише на початкових стадіях формування" [4, с. 277].

Далі М.А. Голубець продовжує: "І якою складною й недосяжною не видавалася б ідея керування глобальними геосоціосистемними процесами, альтернативи, на нашу думку, немає. Адже, якщо людство створило соціосферу, якщо воно стало визначальним чинником руйнування основної її підсистеми – біосфери – середовища природного існування людей і якщо регулятором цих процесів мусить стати людський інтелект, то саме він повинен знайти розумне вирішення цієї складної проблеми" [4, ст. 283].

Ми вважаємо, що вирішення цієї складної проблеми можливе лише за умови створення ЕКЗ.

Мета ЕКЗ – забезпечити реалізацію "Порядку денного на ХХІ століття" та інших документів "Ріо-92", які були підготовлені на основі глибоких попередніх досліджень, широкого обговорення їх результатів і прийняті консенсусом 179 держав світу.

На нашу думку, без створення ЕКЗ ми ніколи не досягнемо тих позитивних змін в економіці і політиці, які б забезпечували радикальне поліпшення екологічної ситуації на світовому і національному рівнях. Мова йде про ті зміни, які вимагає "Порядок денний на ХХІ століття" і про які так багато говориться сьогодні у колах учених і політиків.

Якщо люди у ХХІ столітті зуміють знайти шляхи вигідної "співпраці" з природою, якщо галузеве і територіальне виробництво на всіх його ієрархічних рівнях (покомпонентно, регіонально і в цілому на планеті) досягне нового злиття з природними процесами, тоді песимістичні прогнози близької загибелі цивілізації, внаслідок забруднення довкілля і виснаження природних ресурсів можуть виявитися не настільки загрозливими і не обов'язково неминучими [6].

На підставі сказаного можна зробити такі **висновки**.

ЕКЗ – це глобальний міжнародно-правовий акт екологічної безпеки планети, який визначає допустимі норми економіко-екологічної поведінки усіх суверенних держав в інтересах виживання і процвітання цивілізації у ХХІ столітті. Тобто, це Основний Закон, що містить економіко-екологічні правила і норми людської діяльності, які забезпечують цілісність і безпеку єдиної екологічної системи планети та є обов'язковими для дотримання її усіма державами світу.

Причинами необхідності створення ЕКЗ стало дедалі істотніше погіршення регіональної та глобальної екологічної ситуації, виснаження природ-

них ресурсів, зниження якості природного життєвого довкілля, погіршення економічного рівня життя, зростання бідності, відсутність міжнародних документів обов'язкової юридичної сили, на підставі яких можна було б серйозно запобігати цим негативним явищам.

Яким повинен бути статус ЕКЗ?

ЕКЗ повинна мати статус Основного Закону виживання і розвитку цивілізації, покликаною гарантувати екологічну безпеку всіх країн світу, закону, прийнятого за спільною добровільною згодою суверенних держав – членів ООН на сесії Генеральної Асамблеї ООН.

ЕКЗ повинна стати основою піраміди міжнародного екологічного права і започаткувати механізм реалізації морально-етичних імперативів Хартії Землі та Хартії Океанів, Ріо-декларації та Порядку денного на ХХІ століття, доповіді міжнародної комісії ООН "Наше спільне майбутнє", інших міжнародних угод та конвенцій, але не повторювати їх змісту дослівно.

Подібно до того, як колись хартії вольностей поступово переросли у Конституції багатьох держав, так сьогодні Хартія Землі та Хартія Океанів підвели нас до розробки і необхідності прийняття ЕКЗ.

Прийняття ЕКЗ забезпечить превентивний захист природного життєвого довкілля, умов здоров'я людини, раціональне використання, охорону і відтворення природних ресурсів для забезпечення потреб нинішнього і майбутнього поколінь і величезну економію коштів за рахунок попередження негативних екологічних ефектів у біосфері замість нинішнього витрачання грандіозних коштів на ліквідацію наслідків антиекологічної діяльності.

Література

1. **Гарантувати** екологічну безпеку планети. Виступ Президента України Леоніда Кучми на 19-й спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН для всебічного огляду та оцінки ходу здійснення "Порядку денного на ХХІ століття". – "Урядовий кур'єр", № 114-115, 26 червня 1997 року.
2. **Звернення** Президента України Л.Д. Кучми з нагоди закриття Чорнобильської атомної електростанції 15 грудня 2000 року. – "Урядовий кур'єр", № 236, 19 грудня 2000 року.
3. **Бюлетень** відомства преси та інформації Федерального Уряду Німеччини, № 56/С. 641. Бонн, 3 липня 1997 р.
4. **Голубець М.А.** Екосистемологія. – Львів.: ПОЛІІ, 2000. – С. 277, 283.
5. **Голубець М.А.** Плівка Життя. – Львів.: ПОЛІІ, 1997. – С. 174.
6. **Туніца Ю.** Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми. Частина перша. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 289.

УДК [341.24+349.6] 001.11 (100) Проф. Е.П. Семенюк, д-р філософ. наук – УкрДЛТУ

ІДЕЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ ЗЕМЛІ ЯК ПОГЛИБЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Поняття Екологічної Конституції Землі є яскравим прикладом того, що оригінальні ідеї (як прояв активності людського інтелекту) можуть відігравати велику роль у розвитку науки і соціальної практики. Ця ідея народилася в контексті формування концепції сталого розвитку. З іншого боку, вона є поглибленням цієї концепції